

SIEĆ PARAFIALNA W ZAGŁĘBIU DĄBROWSKIM NA PRZEŁOMIE XIX I XX W.

Wprowadzenie

Zagłębie Dąbrowskie ukształtowało się jako region w drugiej połowie XIX w. w następstwie rozwoju górnictwa węgla kamiennego, hutnictwa żelaza oraz cynku, a także sieci kolejowej. Dotychczas brak w literaturze naukowej jednoznacznie przyjętego zasięgu terytorialnego regionu. Wobec obowiązujących rozwiązań prawnych w odniesieniu do struktury organizacyjnej Kościoła rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim w latach 1867–1914 najważniejszym wydaje się utożsamienie regionu z obszarem powiatu będzińskiego w granicach z lat 1885–1926.

Problematyka rozwoju sieci parafialnej w Zagłębiu Dąbrowskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w. była już kilkakrotnie podejmowana. Pierwszy raz uwzględnił ją ks. Jan Wiśniewski w popularnym opracowaniu *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączewskim, zawierckim, żareckim oraz parafii Olsztyn* (Mariówka Opoczyńska 1936). Ks. Walenty Patykiewicz podjął to zagadnienie w *Chronologii parafii diecezji częstochowskiej* („Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1966 nr 3). Rozwój sieci parafialnej uwzględnił także ks. Daniel Olszewski w pracy *Duszpasterstwo a przemiany społeczno-religijne w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX wieku* („Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” t. 8, Katowice 1975). Wobec wykorzystania ograniczonej bazy źródłowej wymienione opracowania zawierają szereg nieścisłości, a niektóre istotne fakty pomijają.

W Królestwie Polskim parafia rzymskokatolicka mogła być założona lub zmienić granice jedynie za aprobatą administracji rządowej. Dlatego podstawowe znaczenie dla opracowania tematu mają akta proveniencji państwowej, które dotychczas nie zostały wykorzystane. Najważniejsze dokumenty do rozwoju sieci parafialnej w Zagłębiu Dąbrowskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w. znajdujemy w zespole *Rząd Gubernialny Piotrkowski – Wydział Administracyjny*, przechowywanym w Archiwum Państwowym w Łodzi. Władza biskupa odnośnie powstania parafii była ograniczona jedynie do funkcji kanonicznych. Wiadomości o nich zawierają akta konsystorskie poszczególnych parafii znajdujące się w zasobie Częstochowskiego Archiwum Metropolitalnego, które wykorzystał w części ks. D. Olszewski.

1 Parafie i ich przynależność kościelna do połowy XIX w.

Wykazy świętopietrza płaconego przez proboszczów z obszaru późniejszego Zagłębia Dąbrowskiego z lat 1325–1327 informują o istnieniu parafii rzymskokatolickich w: Będzinie, Czeladzi, Grodźcu, Koziegłówkach (Stare Koziegłowy), Kromołowie, Leśniowie, Niegowej, Przybynowie, Sączowie, Siemoni, Siewierzu i Wojkowicach Kościelnych¹. Następne parafie powstały w drugiej połowie XIV i XV w. w: Chruszczobrodzie, Ciągowicach, Koziegłowach, Mrzygłodzie, Targoszycach, Włodowicach i Żarkach².

¹ Z. Noga, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w Księstwie Siewierskim do 1790 r.*, w: *Siewierz. Czeladź. Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, red. F. Kiryk, Katowice 1994 s. 236; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach będzińskim, dąbrowskim, sączewskim, zawierckim, żareckim oraz parafii Olsztyn*, Mariówka Opoczyńska 1936 s. 9, 73, 110, 152, 165, 241, 293, 311, 324, 344, 508.

² M. Antoniewicz, *Niektóre problemy genezy miasta Żarki na tle politycznych dziejów regionu w XIV wieku*, w: *Szkice z dziejów Żarek*, red. H. Rola, Katowice 1984 s. 10; Tenże, *Przeszłość Żarek. Powstanie i rozwój miasta na przestrzeni sześciu wieków*, Częstochowa 1982 s. 38; M. Kantor – Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego i okolicy. Szkice monograficzne*, t. 3, Sosnowiec 1932–1936 s. 65, 154, 194; F. Kiryk i J. Rajman, *Miasta ziemi siewierskiej*, w: *Siewierz. Czeladź*, s. 310, 317; Z. Noga, *Osadnictwo i stosunki własnościowe*, s. 236–237; SGKP t. 6, Warszawa 1885 s. 771; t. 13, Warszawa 1893 s. 714; t. 14, Warszawa 1895 s. 737; t. 15 cz. 1, Warszawa 1900 s. 335; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 36–

Parafie od czasu swego powstania należały do dwóch dekanatów. W skład bytomskiego wchodziły parafie w: Będzinie, Chruszczobrodzie, Ciągowicach, Czeladzi, Grodźcu, Koziegłowach, Koziegłówkach, Sączowie, Siemoni, Siewierzu, Targoszycach i Wojkowicach Kościelnych; a lełowski w: Kromołowie, Leśniowie, Mrzygłodzie, Niegowej, Przybynowie, Włodowicach i Żarkach³. Wszystkie one znajdowały się w granicach diecezji krakowskiej.

W XII–XV w. obszar późniejszego Zagłębia Dąbrowskiego został pokryty gęstą siecią parafialną odpowiadającą potrzebom wiernych.

W połowie XVI w. dotarły do omawianego obszaru nowe prądy religijne. Zachodnia część późniejszego regionu wchodząca w skład Księstwa Siewierskiego, nie została nimi ogarnięta z uwagi na władanie nią przez biskupów krakowskich. Natomiast w części wschodniej, należącej do województwa krakowskiego, protestantyzm ogarnął znaczną liczbę ludności. Większość dotychczasowych katolików w Będzinie, Kromołowie i Włodowicach przeszła na kalwinizm, a później arianizm i przejęła miejscowe kościoły rzymskokatolickie zamieniając je na zbory. Gdy kościół parafialny w Kromołowie był w rękach arian, w 1583 r. zbudowano nowy w Skarżycach i wkrótce utworzono parafię. W końcu XVI w. kościoły w Będzinie i Włodowicach powróciły do katolików⁴.

–37, 59, 137–138, 210, 391, 398, 508; Tenże, *Miasto Mrzygłód w Będzińskim. Szkic historyczny*, Mariówka Opoczyńska 1936 s. 3; Tenże, *Włodowice. Szkic historyczny miasta i kościoła*, Mariówka Opoczyńska 1937 s. 3, 6; PKat 1876 nr 3 (20 I) s. 42–43.

³ A. Zapart, *Szkolnictwo parafialne w archidiecezji krakowskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983 s. 58–59.

⁴ M. Baliński i T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, t. 2, Warszawa 1885 s. 146, 179; W. Błaszczyk, *Będzin przez wieki*, Poznań 1982 s. 739, 793; *Encyklopedia powszechna*, wyd. S. Orgelbrand, t. 16, Warszawa 1864 s. 135; t. 27, Warszawa 1867 s. 458; M. Kantor – Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego*, t. 1, Sosnowiec 1931 s. 55, 56; t. 3 s. 52, 154, 172; J. J. Kopeć, *800 – lecie Parafii pod wezwaniem św. Mikołaja biskupa wyznawcy w Kromołowie*, Kromołów 1993 s. 27, 28, 29, 30; *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie sejmu czteroletniego (1788–1792)*, z. 1, red. W. Semkowicz, Kraków 1939 s. 61; z. 2, red. W. Semkowicz, Warszawa–Wrocław–Kraków 1960 s. 278; PKat 1876 nr 3 s. 42–43; SGKP t. 1, Warszawa 1880 s. 166; t. 4, Warszawa 1883 s. 694; t. 10, Warszawa 1889 s. 656; t. 13 s. 714; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 20–21, 166, 367–368, 374, 399; Tenże, *Włodowice*, s. 4.

W 1675 r. wzniesiono kościół w Gołonogu, wyłączając go wraz z okolicznymi wsiami z parafii Sławków. W 1522 r. doszło do połączenia parafii w Leśniowie i Żarkach. Jej siedzibą stały się Żarki⁵.

Od czasu ukształtowania się sieci dekanalnej następowały niewielkie zmiany w przynależności poszczególnych parafii. Nowo powstałą parafię w Skarżycach włączono do dekanatu lelowskiego, natomiast w Gołonogu początkowo wchodziła w skład bytomskiego, a od 1711 r. do nowogórskiego.

Około 1765 r. z części dawnego dekanatu bytomskiego utworzono nowy-siewierski. W 1787 r. w skład dekanatu siewierskiego wchodziły parafie w: Chruszczobrodzie, Czeladzi, Grodźcu, Koziegłowach, Koziegłówkach, Sączowie, Siemoni, Siewierzu, Targoszycach i Wojkowicach Kościelnych; lelowskiego w: Kromołowie, Mrzygłodzie, Niegowej, Przybynowie, Skarżycach, Włodowicach i Żarkach; a nowogórskiego w: Będzinie, Ciągowicach i Gołonogu⁶.

Po upadku Rzeczypospolitej w 1795 r. późniejszy obszar Zagłębia Dąbrowskiego został włączony do Królestwa Pruskiego w granicach prowincji Nowy Śląsk. W 1807 r. późniejszy region znalazł się w granicach Księstwa Warszawskiego, a w 1815 r. Królestwa Polskiego.

W związku z przyłączeniem późniejszego regionu do Królestwa Pruskiego, nowe władze rozpoczęły starania o podporządkowanie miejscowych parafii rzymskokatolickich biskupstwu wrocławskiemu. W 1800 r. papież Pius VII zatwierdził przyłączenie parafii Nowego Śląska do diecezji wrocławskiej, które nastąpiło w 1798 r. W 1802 r. dokonano reorganizacji sieci dekanalnej na przyłączonym obszarze. Nowemu dekanatowi w Pilicy podporządkowano parafie w: Ciągowicach, Kromołowie, Niegowej, Przybynowie, Skarżycach, Włodowicach i Żarkach; a siewierskiemu w: Będzinie, Chruszczobrodzie, Czeladzi, Gołonogu, Grodźcu, Koziegłowach, Koziegłówkach, Mrzygło-

⁵ M. Antoniewicz, *Przeszłość Żarek*, s. 57; *Encyklopedia powszechna*, t. 28, Warszawa 1868 s. 913; M. Kantor – Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego*, t. 2, Sosnowiec 1931–1932 s. 134–135; *Materiały do słownika historyczno-geograficznego*, z. 1 s. 61; SGKP t. 2, Warszawa 1881 s. 677; t. 5, Warszawa 1884 s. 165; t. 14 s. 737; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 101.

⁶ J. Kleczyński, *Spis ludności diecezji krakowskiej z r. 1787*, w: *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 7, Kraków 1894 s. 349–354, 360–361, 365–369; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich 968 – 1938*, ABMK t. 23: 1971 s. 370, 375; Tenże, *Spis ludności diecezji krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 r.*, ABMK t. 35: 1977 s. 276.

dzie, Sączowie, Siemoni, Siewierzu, Targoszycach i Wojkowicach Kościelnych. W związku ze zmianami politycznymi powstałymi w wyniku wojen napoleońskich, biskup wrocławski Johann Joseph Christian Hohenlohe w 1808 r. przekazał dekanaty byłego Nowego Śląska pod jurysdykcję kościelną biskupa krakowskiego Andrzeja Rawy Gwrońskiego. W 1818 r. Pius VII przyłączył ten obszar do diecezji krakowskiej, która w latach 1842–1882 nosiła nazwę kielecko-krakowskiej. Ponieważ obejmowała ona część ziem zaboru austriackiego i rosyjskiego, władze carskie w latach 1834–1835 i 1842–1882 nadały swej części autonomię kościelną mianując samodzielnego administratora apostolskiego w Kielcach. Papież w 1821 r. potwierdził zmiany w przynależności diecezjalnej obszaru byłego Nowego Śląska. W 1819 r. biskup krakowski Jan Paweł Woronicz dokonał nowego podziału diecezji na dekanaty. Do dekanatu lelowskiego włączono parafie w: Niegowej, Przybynowie, Włodowicach i Żarkach; do pileckiego w Kromołowie i Skarżycach; a do siewierskiego w: Będzinie, Chruszczobrodzie, Ciągowicach, Czeladzi, Gołonogu, Grodźcu, Koziegłowach, Koziegłówkach, Mrzygłodzie, Niegowonicach, Sączowie, Siemoni, Siewierzu, Targoszycach i Wojkowicach Kościelnych⁷.

W pierwszej połowie XIX w. powstały na omawianym obszarze dwie nowe parafie rzymskokatolickie. W związku z oddzieleniem w 1795 r. przez granicę państwową Niegowonic od kościoła parafialnego w Chechle, zbudowano kościół we wsi, a w 1802 r. utworzono nową parafię należącą do dekanatu pileckiego. W 1819 r. Niwkę odłączono od parafii w Mysłowicach i przyłączono do Czeladzi. Jednak z uwagi na znaczną odległość oraz wzrost liczby mieszkańców wywołany rozwojem górnictwa i przemysłu w okolicy utworzono w 1826 r. samodzielną parafię w Niwce. Upadek zakładów przemysłowych znajdujących się w niej oraz fakt zamieszkiwania właścicieli klucza dóbr

⁷ B. Kumor, *Brewe papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej*, ABMK t. 16: 1968 s. 311–312; Tenże, *Granice metropolii i diecezji polskich*, ABMK t. 21: 1970 s. 343–344; Tenże, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772 – 1918)*, Kraków 1980 s. 164, 182–184, 204, 210, 509–510; F. Maroń, *Proces kształtowania się wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX w. Przyczynek do genezy ustaleń bulli „De salute animarum”*, ŚSHT t. 4: 1971 s. 190, 202, 212, 219, 221–224; D. Olszewski, *Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku. Analiza środowiska diecezjalnego*, Lublin 1984 s. 19–21, 23–25, 53.

ziemskich w sąsiednim Zagórze spowodował w 1852 r. przeniesienie siedziby parafii z Niwki do Zagórze. Należała ona do dekanatu siewierskiego⁸.

Od średniowiecza decyzja o powstaniu nowej parafii była zależna od woli miejscowego właściciela dóbr ziemskich (kolatora), który fundował kościół oraz uposażał duchowieństwo i utrzymywał obiekty kultu religijnego. Rola biskupa ograniczała się do funkcji kanonicznych. Dekret królewski z 1817 r. postanawiał, że parafia może powstać lub zmienić granice tylko za zgodą administracji państwowej⁹.

2 Zmiany położenia prawnego i przynależności kościelnej parafii w drugiej połowie XIX w.

W związku z rozwojem górnictwa węglowego, hutnictwa i przemysłu na przełomie XIX i XX w. gwałtownie wzrosła liczba ludności w Zagłębiu Dąbrowskim. W 1864 r. w regionie mieszkało 71.278 katolików, w 1889 r. – 121.466, a w 1913 r. – 354.629¹⁰. W tym okresie nastąpiła zmiana sieci osadnictwa. Ukształtowały się nowe ośrodki o charakterze miejskim w: Dąbrowie Górniczej, Myszkowie, Sosnowcu i Zawierciu.

Podstawę działalności parafii rzymskokatolickich w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w. określiły ukazy carskie z 1/13 lipca 1864 r. i 14/26 marca 1865 r. Aby pozyskać chłopów większość ziemi należącej do parafii przejęło państwo, pozostawiając im tylko

⁸ Zob. J. Jedlicki, *Nieudana próba kapitalistycznej industrializacji. Analiza państwowego gospodarstwa przemysłowego w Królestwie Polskim w XIX w.*, Warszawa 1964; J. Jeziński, *Niwka. Monografia historyczno – ekonomiczna zakładów hutniczych w latach 1833–1843*, w: *Ekonomika górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim 1831–1864*, Warszawa 1958; M. Kantor–Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego*, t. 2 s. 112–114, 196–198; D. Olszewski, *Przemiany społeczno–religijne*, s. 43–44; SGKP t. 7, Warszawa 1886 s. 75; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 252, 259, 448.

⁹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego*, s. 686.

¹⁰ Dla 1864 r. – *Elenchus universi venerabilis cleri saecularis et regularis partis Dioecesis Kielcensis – Cracoviensis que in Regno Poloniae sita est. Pro anno Domini 1864*, bmrw, s. 26–29, 31, 34–38; dla 1889 r. – *Obzor Pietrkowskiej Gubernii za 1889 god.*, Piotrków 1890 s. 20; dla 1913 r. – *Rocznik statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich. Rok 1915*, red. E. Strassburger, Warszawa 1916 s. 18.

6 mórg. Skonfiskowane grunty były sprzedawane na dogodnych warunkach chłopom. W zamian za przejęcie ziemi, państwo przejęło na siebie obowiązek wypłacania duchownym rocznych pensji. Postanowiono również o dostosowaniu granic dekanatów do obszarów utworzonych z dniem 1/13 stycznia 1867 r. powiatów. Nowe dekanaty miały powstać w 1868 r., ale w Będzinie rozpoczął on działalność już rok wcześniej. Jednak jego granice nie pokrywały się w pełni z obszarem powiatu. Od początku obejmował on parafie Olsztyn, Potok Złoty i Żrębice, których siedziby znajdowały się w powiecie częstochowskim. Wynikało to z położenia znacznych części tych parafii w powiecie będzińskim, a także ze związków historycznych, uwarunkowanych kształtowaniem się sieci parafialnej w tej okolicy. Niektóre wsie leżące przy północnej granicy powiatu będzińskiego należały do parafii wchodzących w skład dekanatów częstochowskiego i włoszczowskiego, a przy wschodniej do olkuskiego. Wyłączenie w 1885 r. gminy administracyjnej Kromolów z powiatu olkuskiego i włączenie do będzińskiego spowodowało zmiany granic dekanatów. Znajdujące się na jej obszarze parafie Kromolów i Skarżyce przyłączono do dekanatu będzińskiego z olkuskiego¹¹.

Nowo utworzony dekanat będziński wchodził w skład diecezji kielecko–krakowskiej, której formalną siedzibą biskupa był Kraków, należący wówczas do Austro–Węgier. Od 1851 r. część diecezji znajdująca się w Królestwie Polskim posiadała niezależnego administratora apostolskiego w Kielcach. Rząd carski w 1861 r. uznał, że ta część jest samodzielną diecezją. Władze rosyjskie dążyły do dostosowania granic diecezji i metropolii rzymskokatolickich do istniejących granic politycznych. 19/31 października 1878 r. doszło do podpisania wstępnej umowy między Stolicą Apostolską a Cesarstwem Rosyjskim zapowiadającej erygowanie diecezji kieleckiej. Umowa ta została potwierdzona przez układ z 12/24 grudnia 1882 r. Papież Leon XIII 16/28 grudnia tego samego roku wydał bullę *Ut primum catholicae Ecclesiae*, która formalnie erygowała diecezję włączoną do metropolii warszawskiej. Wobec wzrostu liczby parafii w diecezji kieleckiej biskup Augustyn Łosiński 18 lipca/1 sierpnia 1911 r. ustanowił wicedekany, między innymi w Sączowie, Zawierciu i Żarkach. Wice-

¹¹ CzAM AKP Kromolów, sygn II/178; B. Kumor, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego*, s. 564–566, 695; SGKP t. 1 s. 167.

dziekani nie posiadali żadnych uprawnień w stosunkach z administracją państwową¹².

Wzrost liczby katolików w Zagłębiu Dąbrowskim, szczególnie od końca XIX w. spowodował potrzebę założenia nowych parafii, bowiem dotychczasowa ich sieć ukształtowana w średniowieczu nie odpowiadała rozmieszczeniu wiernych. Prawo utworzenia nowej parafii rzymskokatolickiej należało początkowo do Naczelnika Królestwa Polskiego, a od 1871 r. do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Cesarstwa Rosyjskiego. Odpowiedni biskup później jedynie erygował ją kanonicznie. Aby erygować parafię zainteresowani katolicy musieli spełnić szereg wymogów. Najpierw musiały zapaść uchwały zebrań w poszczególnych wsiach, osadach lub dzielnicach miast o chęci odłączenia się od dotychczasowej parafii i utworzeniu nowej. Prawo udziału w tych zebraniach mieli katolicy mający co najmniej 3 morgi ziemi we wsiach lub nieruchomości w miastach. Uchwałę o zgodzie na odłączenie się zainteresowanych wsi, osad lub dzielnic miasta musiało podjąć zebranie parafian w poprzednich granicach. Uchwały te, aby były wiążące, musiały zapaść większością głosów przy obecności co najmniej połowy uprawnionych. Kolejnym i najtrudniejszym dla przyszłych parafian etapem było stworzenie podstaw materialnych. Władze żądały aby wierni kupili 6 mórg ziemi dla parafii, a także złożyli w Banku Państwa (do 1883 r. Banku Polskim) sumę pieniędzy z której roczne odsetki pozwoliłyby na wypłacenie pensji dla księży. Musieli oni zapewnić duchownym mieszkanie i zbudować obiekty kultu religijnego.

3 Powstanie parafii w wielkich osadach przemysłowych

Najbardziej odczuwalny był brak parafii rzymskokatolickich w powstałych w drugiej połowie XIX w. wielkich osadach przemysłowych.

Obszar późniejszej Dąbrowy Górniczej należał pod względem kościelnym do parafii Będzin. Z uwagi na znaczną liczbę mieszkających katolików w Hucie Bankowej, Redenie i Starej Dąbrowie 25 maja/

¹² B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, s. 350–351; T en z e, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, NP t. 17: 1963 s. 220, 223–226; T en z e, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego*, s. 46, 569–570.

6 czerwca 1867 r. Naczelnik Zachodniego Okręgu Górniczego zwrócił się do administracji państwowej o wyrażenie zgody na budowę kaplicy. Prawdopodobnie z powodu trudności finansowych wzniesiono ją dopiero w latach 1875–1877. Aby pozyskać przychylność władz rosyjskich nadano kaplicy wezwanie św. Aleksandra, na cześć ówczesnego cesarza. W 1878 r. przekształcono ją w kościół filialny. 18 / 30 października 1880 r. wierni w Dąbrowie Górniczej rozpoczęli starania o ustanowienie przy kościele nadetatowego wikariusza (utrzymywanego z dobrowolnych składek). Wkrótce osada otrzymała własnego księdza. W 1887 r. katolicy dąbrowscy rozpoczęli starania o odłączenie się od Będzina i ustanowienie samodzielnej parafii. Prawdopodobnie wówczas wytyczyli oni cmentarz filialny przy granicy Dąbrowy Górniczej z Zagórzem, ale nie był on prawie użytkowany do 1891 r. Nie uzyskano bowiem zezwolenia administracji państwowej na urządzenie pochówków i korzystano z cmentarza parafialnego w Będzinie. 2/15 kwietnia 1890 r. władze rosyjskie powołały do życia nową parafię, a 5/18 lutego 1891 r. erygował ją kanonicznie biskup kielecki Tomasz Teofil Kuliński. Granice parafii dąbrowskiej wytyczano w latach 1891–1902. Rozgraniczenie z Będzinem budziło liczne spory wśród mieszkańców Huty Bankowej i Starej Dąbrowy¹³.

Już przed 1868 r. rozpoczęto starania o utworzenie parafii przy istniejącej kaplicy Najświętszego Serca Jezusowego w Sosnowcu, przy której utrzymywano kapłana, będącego nadetatowym wikariuszem parafii czeladzkiej. Zachodnia część późniejszego miasta Sosnowca (na zachód od rzeki Czarna Przemsza) należała do parafii Czeladź, a wschodnia do parafii Zagórze. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych kaplicę przekształcono w kościół filialny. Około 1886 r. założono cmentarz filialny między Starym Sosnowcem a Pogonią. W 1889 r. zrodził się zamiar wzniesienia nowego kościoła filialnego w śródmieściu. Aby pozyskać władze państwowe twierdzono, że będzie on zbudowany na cześć cesarza Aleksandra III. Kościół

¹³ CzAM AKP Będzin, sygn. II/175; CzAM AKP Dąbrowa Górnicza, sygn. II/176; CzAM Dda – Dąbrowa Górnicza; APKat Akta miasta Będzina, sygn. 228; APKat AmDąb sygn. 31, 46, 86; APŁódź RGP – Adm sygn. 6737, 8993; PKat 1875 nr 35 (21 VIII/2 IX); 1882 nr 41 (30 IX/12 X); 1885 nr 34 (8/20 VIII); PHKS 1903 nr 4(11/24 II); M. Kantor – Mirski, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego*, t. 1 s. 312; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii diecezji częstochowskiej*, w: CzWD 1966 nr 3 s. 138; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 90, 94.

pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny wzniesiono w latach 1893–1898. W 1898 r. ustanowiono w Sosnowcu drugiego wikariusza. Równocześnie podjęto starania o odłączenie się od Czeladzi i utworzenie samodzielnej parafii. Na początku 1899 r. władze państwowe ustanowiły parafię Sosnowiec, którą bp T. T. Kuliński erygował kanonicznie 3/16 czerwca tego samego roku. Obejmowała ona Stary i Nowy Sosnowiec, Ostrą Górkę i Pogoń. Nowy kościół filialny przekształcono w parafialny¹⁴.

Jednak utworzenie parafii w śródmieściu Sosnowca nie zaspokoilo w pełni potrzeb religijnych katolików mieszkających w zachodniej części miasta. Na przełomie XIX i XX w. Pogoń stała się dużą osadą, stosunkowo znacznie oddaloną od kościoła parafialnego. Już w 1892 r. wzniesiono w niej drewnianą kaplicę, którą przekształcono w 1899 r. w kościół filialny. W 1902 r. powstał wśród mieszkańców Pogoni projekt budowy murowanej świątyni. Większość robót przy wznoszeniu kościoła pod wezwaniem św. Tomasza przeprowadzono w latach 1902–1910. W 1903 r. ustanowiono przy kościele nadetatowego wikariusza. W związku z planami utworzenia samodzielnej parafii, w 1906 r. powołano wikariusza, który posiadał prawo prowadzenia ksiąg stanu cywilnego dla mieszkańców Pogoni. 31 sierpnia/13 września 1908 r. katolicy tej dzielnicy pierwszy raz oficjalnie wyrazili chęć odłączenia się od Sosnowca i założenia samodzielnej parafii. W 1910 r. odbyły się w tej sprawie zebrania wiernych dotychczasowej parafii Sosnowiec i mieszkańców Pogoni. Aby wzmocnić swą pozycję w negocjacjach z władzami państwowymi w marcu tego roku mieszkańcy dzielnicy wytyczyli cmentarz, przy granicy z Będzinem. Prawdopodobnie wiosną 1911 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ustanowiło parafię Pogoń, a 5/18 lipca tego samego roku kanonicznie erygował ją biskup Augustyn Łosiński¹⁵.

¹⁴ CzAM AKP Czeladź, sygn. II/48; CzAM AKP Siemonia, sygn. II/179; APLódź RGP – Adm, sygn. 6122a; KZ 1910 nr 214 (25 VII/7 VIII); PHKS 1901 nr 24 (9/22 V); PKat 1892 nr 29 (9/21 VII); 1893 nr 41 (30 IX/12 X), 46 (4/16 XI), 51 (9/21 XII); 1894 nr 2 (30 XII 1893/11 I); SGKP, t. 8, Warszawa 1887 s. 503; t. 10 s. 525; t. 11, Warszawa 1890 s. 91; t. 15 cz. 2, Warszawa 1902 s. 612; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 140; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 383.

¹⁵ CzAM AKP Czeladź, sygn. II/48; APKat AmSos, sygn. 22, 180, 241, 388, 529; APLódź RGP – Adm, sygn. 6122, 7829, 12630; KZ 1910 nr 146 (18/31 V), 152 (24 V/6 VI), PHKS 1902 nr 32 (27 VII/9 VIII), 42 (5/18 X); 1904 nr 26 (18 VI/2 VII);

Stosunkowo duża odległość wschodnich dzielnic Sosnowca od kościoła parafialnego w Zagórzcu spowodowała, że w 1898 r. wśród ich mieszkańców zrodził się zamiar wzniesienia kościoła. 15/28 września 1902 r. i 8/21 czerwca 1903 r. odbyły się zebrania, na których zapadła decyzja o budowie kościoła filialnego w Sielcu Starym. Miał on być przeznaczony dla katolików ze Starego i Nowego Sielca, Dębowej Góry, Konstątnowa, Ludwika i Środulki. Kościół pod wezwaniem św. Barbary wzniesiono w latach 1903–1907. Prawdopodobnie w latach 1904–1906 doszło do konfliktu wśród mieszkańców wymienionych wsi i kolonii. W sierpniu 1907 r. administracja państwowa ustanowiła parafię Sielec Stary, którą 6/19 sierpnia 1908 r. erygował kanonicznie administrator diecezji kieleckiej A. Łosiński. Obejmowała ona tylko Sielec Stary, Dębową Górę i Ludwik. Natomiast mieszkańcy Sielca Nowego, Konstątnowa i Środulki 2/15 września 1907 r. rozpoczęli starania o utworzenie odrębnej parafii. 9/22 października tego samego roku zwrócili się oni o wsparcie do administratora diecezji A. Łosińskiego. Starania te zostały poprzedzone przez ustanowienie wiosną tego samego roku nadetatowego wikariusza przy kaplicy zbudowanej w 1902 r. w Sielcu Nowym. W 1908 r. wierni wymienionych trzech dzielnic postanowili wnieść w przyszłości kościół pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Jednak z powodu trudności finansowych do 1913 r. zbudowano tylko fundamenty świątyni. W listopadzie 1909 r. władze państwowe zezwoliły na odłączenie się od Zagórzca i ustanowienie samodzielnej parafii, Sielec Nowy¹⁶.

W latach 1899–1911 ukształtowała się sieć parafialna w Sosnowcu do wybuchu I wojny światowej, która wystarczająco pozwalała na udział w kulcie religijnym miejscowych katolików. Liczba założonych parafii oraz ich budżety przekraczały ówczesne możliwości finansowe wiernych, o czym świadczą trudności związane z budową obiektów kultu religijnego oraz innych nieruchomości.

SGKP t. 15 cz. 2 s. 476; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 161; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 289.

¹⁶ CzAM AKP Sosnowiec – Niwka, sygn. II/180; CzAM Dda – Sosnowiec – Sielec Stary i Sosnowiec – Sielec Nowy; APKat AmDąb sygn. 62, 319; APKat AmSos sygn. 22, 388, 408, 518; APLódź RGP – Adm sygn. 9645, 9740; KZ 1907 nr 123 (4/17 VII), 175 (25 VIII/7 IX); PHKS 1903 nr 26 (14/27 VI); „Zagłębie” 1909 nr 40 (13 VII/5 VIII); W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 149, 150; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 322–324.

Pierwszą murowaną kaplicę na obszarze późniejszego Zawiercia wzniesiono w latach 1883–1884. Później wielokrotnie ją przebudowywano, a ostateczny kształt uzyskała w latach 1891–1892. Miała ona wówczas charakter budowli drewniano–kamiennej. Wobec stałego wzrostu liczby katolików i odległości od kościoła parafialnego w Kromolowie już 12/24 marca 1886 r. mieszkańcy Zawiercia podjęli uchwałę o budowie kościoła filialnego i ustanowieniu nadetatowego wikariusza. Jednak na realizację zamiarów prawdopodobnie nie pozwalały możliwości finansowe miejscowych katolików. Napotymano także na opór władz parafii i proboszcza z Kromolowa. Prośby o wyrażenie zgody na budowę świątyni i posiadanie własnego księdza ponowiono w latach 1894–1896. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w 1896 r. wyraziło zgodę na wniesione podania. W 1897 r. rozpoczęto budowę kościoła filialnego pod wezwaniem św. Piotra i Pawła, oraz narodził się plan utworzenia samodzielnej parafii. W 1900 r. wikariusz uzyskał prawo prowadzenia akt stanu cywilnego, a w latach 1900–1902 wytyczono i ogrodzono kamiennym murem cmentarz filialny. W 1901 r. katolicy w Zawierciu i wierni całej dotychczasowej parafii Kromolów wyrazili zgodę na utworzenie nowej. 29 maja/11 czerwca 1903 r. ministerstwo powołało do życia parafię Zawiercie. Do końca tego roku wytyczono jej granice. Kościół św. Piotra i Pawła przekształcono wówczas w parafialny¹⁷.

4 Nowe parafie w osadach przemysłowych i wsiach na południowo–zachodniej części regionu

Dążenia do utworzenia samodzielnych parafii ujawniły się na przełomie XIX i XX w. także w średniej wielkości osadach przemysłowych w południowej części Zagłębia Dąbrowskiego. Przed 1868 r. pojawiły się one w Niwce, która już wcześniej była siedzibą parafii.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Kielcach, Rząd Gubernialny Kielecki, sygn. 2454; APLódź RGP–Adm sygn. 2986, 8971, 12656; CzAM AKP Kromolów, sygn. II/178; PHKS 1901 nr 34 (18/31 VIII); 1902 nr 15 (30 III/12 IV), 26 (15/28 VI); PKat 1897 nr 45 (30 X/11 XI); SGKP t. 14 s. 494; t. 15 cz. 2 s. 717; J. A b r a m s k i, *Zawiercie. Studium monograficzne*, Zawiercie 1994 s. 118, 120–121; M. K a n t o r – M i r s k i, *Z przeszłości Zagłębia Dąbrowskiego*, t. 3 s. 33; J. M o r y ń, J. A b r a m s k i i S. A k s a m i t e k, *Kromolów – rys historyczny (1193–1993). 800 lat*, Kromolów 1993 s. 26, 83; J. W i ś n i e w s k i, *Diecezja częstochowska*, s. 443–444.

W związku z tym istniały w osadzie kościół i cmentarz o charakterze filialnym. Wobec stałego wzrostu liczby katolików w osadzie i sąsiednich wsiach mieszkańcy w latach 1872–1889 występowali o ustanowienie nadetatowego wikariusza przy kościele. Administracja państwowa wyraziła na to zgodę 17/29 października 1890 r. Stary kościół nie mógł już wtedy pomieścić wszystkich wiernych w czasie nabożeństw. Wobec braku potrzebnych funduszy, skłoniło to katolików z osady i okolicznych wsi w latach 1893–1894 tylko do starań o jego rozbudowę. Władze rosyjskie pozwoliły na nią w 1895 r. Jednak ostatecznie zdecydowano się na budowę nowego kościoła pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, pod jakim konsekrowany był stary. Przeprowadzono ją w latach 1897–1912. 19 września/1 października 1904 r. podczas zebrań uprawnionych katolików w Bobrku, Modrzejowie i Niwce wyraziły one chęć odłączenia się od dotychczasowej parafii Zagórze i ustanowienia samodzielnej w Niwce. W roku następnym wyrażono zgodę na to podczas zebrań wszystkich parafian Zagórze oraz ponownie wiernych zainteresowanych miejscowości. 29 września/12 października 1906 r. administracja państwowa ustanowiła parafię w Niwce, a 13/26 listopada tego samego roku erygował ją kanonicznie bp T. T. Kuliński¹⁸.

W latach 1906–1908 w wyniku powstania nowych w Niwce, Sielcu Starym i Sielcu Nowym zmniejszył się obszar parafii Zagórze.

Wzrost liczby katolików w Ząbkowicach i stosunkowo duża odległość od kościoła parafialnego w Gołonogu spowodowała podjęcie przez nich uchwały 21 października/3 listopada 1901 r. o zamiarze wzniesienia kościoła filialnego. Na podstawie zezwolenia władz rosyjskich w latach 1902–1906 zbudowano świątynię pod wezwaniem Świętego Ducha. W 1907 r. ustanowiono przy niej nadetatowego wikariusza oraz założono cmentarz filialny w Ząbkowicach. Wikariusz posiadał prawo prowadzenia akt stanu cywilnego. W 1908 r. do kościoła filialnego w Ząbkowicach chcieli przyłączyć się katolicy zamieszkali w Czworakach i Wygiełzowie, należący do parafii Chruszczobród, oraz Antoniowie z parafii Wojkowice Kościelne. Admini-

¹⁸ APKat Akta gminy Zagórze, sygn. 389; APKat AmDąb sygn. 41, 63, 85, 103; APLódź RGP – Adm sygn. 9155; CzAM AKP Siemonia, sygn. II/179; CzAM AKP Sosnowiec – Niwka, sygn. II/180; CzAM Dda – Niwka; PHKS 1901 nr 50 (8/21 XII); 1904 nr 19 (1/14 V); W. P a t y k i e w i c z, *Chronologia parafii*, s. 146; SGKP t. 7, Warszawa 1886 s. 163; J. W i ś n i e w s k i, *Diecezja częstochowska*, s. 259, 262.

stracja państwowa wyraziła w 1909 r. zgodę na przyłączenie Wygielzowa do filii i zmianę granic parafii Gołonóg. Odmowa zmian przynależności parafialnej Antoniowa i Czworaków wynikała z małego zainteresowania nimi, wyrażonego przez ich mieszkańców na zebraniach wiejskich. Oficjalną chęć odłączenia się od Gołonoga i założenia samodzielnej parafii wyrazili 5/18 lipca 1909 r. katolicy z Wygielzowa i Ząbkowic. 15/28 lipca 1910 r. parafię Ząbkowice zalegalizowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a 28 sierpnia/10 września tego samego roku erygował ją kanonicznie bp A. Łosiński¹⁹.

W 1888 r. wzniesiono w Strzemieszycach Wielkich kaplicę murowaną. Także i ta osada przemysłowa należała do parafii Gołonóg. 22 lutego/6 marca 1898 r. jej mieszkańcy wyznania rzymskokatolickiego podjęli uchwałę o wzniesieniu kościoła filialnego, z uwagi na znaczną liczbę wiernych mieszkających w Strzemieszycach Wielkich i okolicznych wsiach. Kościół pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowano w latach 1901–1910. W 1902 r. ustanowiono przy nim nadetatowego wikariusza. W 1906 r. założono cmentarz filialny w osadzie i podjęto bezskuteczne staranie o drugiego wikariusza. Od tego czasu rozpoczęto przygotowania do odłączenia się od Gołonoga i utworzenia samodzielnej parafii. Oficjalne zebrania w tej sprawie odbyły się pierwszy raz 28 sierpnia/10 września 1909 r. w Strzemieszycach Wielkich i Małych, Grabocinie, Niemcach i Ostrowach. 19 stycznia/1 lutego 1911 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych postanowiło o utworzeniu parafii w Strzemieszycach Wielkich, obejmujących wymienione miejscowości, a 28 stycznia/10 lutego erygował ją kanonicznie bp A. Łosiński²⁰.

Powstanie parafii w Strzemieszycach Wielkich i Ząbkowicach w latach 1910–1911 zmniejszyło obszar dawnej w Gołonogu.

¹⁹ APKat Akta gminy Olkusz – Siewierskiej, sygn. 436; APLódź RGP – Adm, sygn. 3599, 7540, 7814, 8003, 9563; CzAM AKP Chruszczobród, sygn. II/47; CzAM Gołonóg, sygn. II/177; CzAM AKP Wojkowice Kościelne, sygn. II/65; KZ 1907 nr 168 (18/31 VIII); 1910 nr 235 (16/29 VIII), 267 (17/30 IX); PHKS 1902 nr 29 (6/19 VII), 32 (27 VII/9 VIII); SGKP t. 14 s. 57; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 158; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 456 – 457.

²⁰ APLódź RGP – Adm sygn. 3389, 9198, 9788, 8050; CzAM AKP Gołonóg, sygn. II/177; PHKS 1901 nr 33 (11/24 VIII); 1902 nr 17 (13/26 IV); 1904 nr 50 (8/21 XII); SGKP t. 11 s. 475; t. 15 cz. 2 s. 627; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 388.

Parafia w Siemoni obejmowała zróżnicowane pod względem społeczno–gospodarczym wsie. W północnej jej części ludność utrzymywała się z rolnictwa, a w południowej, oprócz uprawy roli, pracowała także w kopalniach węgla kamiennego i fabrykach. Duża liczba mieszkańców Bobrownik i Żychcic była zatrudniona w górnictwie i przemyśle sąsiedniego Górnego Śląska. Stosunkowa zamożność mieszkańców i duża odległość od kościoła parafialnego w Siemoni powodowały, że w Bobrownikach utrzymywano kaplicę św. Wawrzyńca oraz istniał cmentarz, który nie był poświęcony. Już w latach 1860–1861 wierni z Bobrownik i Żychcic chcieli odłączyć się od parafii w Siemoni. Wobec odmowy władz kościelnych w latach 1862–1868 domagali się ustanowienia nadetatowego wikariusza. W tym celu w 1868 r. wzniesli dom dla księdza i doprowadzili do jego przybycia. W 1878 r. wikariusz uzyskał prawo prowadzenia ksiąg stanu cywilnego, a kaplicę przekształcono w kościół filialny, który przebudowano w 1888 i 1903 r. W latach 1867–1893 mieszkańcy Bobrownik domagali się erygowania samodzielnej parafii, a wobec odmów zaprzestali łżenia pieniędzy na remonty i budowy obiektów kultu religijnego w Siemoni. Dopiero w 1899 r. poświęcono miejscowy cmentarz. Wzrost zamożności także wśród mieszkańców Żychcic spowodował, że w 1888 r. postanowiono wnieść we wsi kaplicę. Udało się ją prawdopodobnie zbudować w latach 1904–1905 pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej. 8/21 grudnia 1903 r. administracja państwowa zalegalizowała parafię w Bobrownikach, obejmującą także sąsiednie Żychcice. Później przyłączono do niej pobliskie wsie Dobieszowice i Wymysłów. 21 stycznia/3 lutego 1904 r. parafię erygował kanonicznie bp T. T. Kuliński. Powstanie nowej parafii wywołało rozłam wśród mieszkańców Żychcic. Bogatsi spośród nich chcieli pozostania przy Bobrownikach, a biedniejsi, licząc się z kosztami utrzymania obiektów religijnych w nowej siedzibie parafii, pragnęli powrócić do Siemoni. Wobec braku możliwości cofnięcia decyzji administracyjnej, przeciwnicy związku z Bobrownikami dążyli w 1905 r. do ustanowienia nadetatowego wikariusza przy kaplicy w Żychcicach, który przybył w roku następnym. W 1907 r. pragnęli oni przekształcenia kaplicy w kościół filialny, w przyszłości mający dać początek nowej parafii. Natomiast biedniejsi mieszkańcy wsi pogodzili się wtedy z przynależnością do Bobrownik. W roku następnym twierdzili oni, że powstanie nowej parafii spowoduje znaczne ich obciążenia fi-

nansowe. Jednak 16/29 listopada 1908 r. na zebraniu wiejskim zapadła decyzja o utworzeniu parafii w Żychcicach. Na początku 1909 r. formalnie ustanowiły ją władze państwowe, a 21 kwietnia/4 maja tego samego roku erygował kanonicznie administrator diecezji A. Łosiński. Kościoły filialne w Bobrownikach w 1904 r. i Żychcicach w 1909 r. przekształcono w parafialne. W latach 1910–1913 część mieszkańców Pustkowie (przysiółek Dobieszowic) próbowała odłączyć się od parafii Bobrowniki i przyłączyć do Żychcic²¹.

5 Nowe parafie w osadach przemysłowych i wsiach w północno-wschodniej części regionu

Również w północnej części Zagłębia Dąbrowskiego ludność katolicka mieszkająca w średniej wielkości osadach przemysłowych dążyła do odłączenia się od dotychczasowych i utworzenia samodzielnych parafii. W 1874 r. spłonął kościół parafialny w Ciągowicach. Mieszkańcy należącej do tej parafii Poręby Mrzygłodzkiej chcieli wówczas wznieść kościół i ustanowić w osadzie jej siedzibę. Nie używany budynek poprzemysłowy lub plac pod budowę świątyni chciało podarować Towarzystwo Górnicze Odlewów Żelaznych, Emaliowanych, Warsztatów Mechanicznych i Kopalń Węgla „Poręba”. Plany te napotkały na opór ze strony pozostałych wiernych parafii Ciągowice oraz administratora diecezji T. T. Kulińskiego. W latach 1875–1878 mieszkańcy Poręby oraz okolicznych wsi Dziechciarze i Krzemieńda rozpoczęli starania w wzniesienie kościoła filialnego w osadzie. Wznowili je w 1899 r. przy udziale także mieszkańców wsi Krawce. 21 czerwca/4 lipca 1900 r. administracja państwowa wyraziła zgodę na budowę kościoła. Wzniesiono go w latach 1901–1902 pod wezwaniem Świętego Ducha. W 1907 r. rozpoczęto starania o założenie cmentarza filialnego w Porębie, a 28 sierpnia/10 września tego roku mieszkańcy osady i okolicznych wsi podjęli uchwałę o odłączeniu się od Ciągowic i ustanowieniu samodzielnej parafii. Prawdopodobnie 1/13 marca 1908 r. zgodę na utworzenie parafii wyraziło Minister-

²¹ APLódź RGP – Adm sygn. 7411, 8102, 9005, 12747; CzAM AKP Bobrowniki, sygn. II/46; CzAM AKP Gotonóg, sygn. II/177; CzAM AKP Siemonia, sygn. II/179; KZ 1907 nr 74 (16/29 V); SGKP t. 1 s. 264; t. 14 s. 876; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 152; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 480.

stwo Spraw Wewnętrznych, a 27 maja/9 czerwca tego samego roku erygował ją kanonicznie administrator diecezji A. Łosiński. W tym czasie doprowadzono do budowy cmentarza²².

Rozwijająca się osada przemysłowa Myszków należała pod względem kościelnym do parafii Żarki. Z uwagi na znaczną odległość od kościoła parafialnego i dużą liczbę wiernych w 1908 r. rozpoczęto budowę filialnego kościoła pod wezwaniem św. Stanisława, która nie została zakończona do wybuchu I wojny światowej. Przeszkodę w jego wznoszeniu stanowił głównie brak odpowiednich funduszy zgromadzonych przez wiernych. W 1909 r. ustanowiono w Myszkowie nadetatowego wikariusza i rozpoczęto starania o założenie samodzielnej parafii. 29 stycznia/11 lutego 1911 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wydało odpowiednią zgodę. W tym samym roku przyłączono do parafii wieś Mijaczów, należąca uprzednio do Mrzygłodu²³.

Oprócz osad przemysłowych także ludność miejscowości o charakterze wyłącznie rolniczym podjęła na przełomie XIX i XX w. starania o utworzenie samodzielnych parafii. Wynikały one głównie ze wzrostu zamożności ich mieszkańców, a także antagonizmów z ludnością siedzib dotychczasowych parafii. W Pińczycach należących pod względem kościelnym do Koziegłówek, istniała kaplica św. Michała Archanioła. W 1886 r. została ona rozbudowana i przekształcono ją w kościół filialny. Około 1883 r. założono we wsi cmentarz. Już w latach 1882 i 1887 rozpoczęto starania o ustanowienie nadetatowego wikariusza przy kościele. Wznowiono je w latach 1897–1899. Na przeszkodzie realizacji tego zamiaru stały prawdopodobnie kwestie finansowe. Mieszkańcy Pińczyc i okolicznych wsi chcieli, aby utrzymywano go z funduszy parafii Koziegłówki, podobnie jak i filialny kościół. W latach 1894–1896 dochodziło do sporów między parafią a właścicielem miejscowych dóbr o to kto ma utrzymywać świątynię. Ziemianin, zgodnie z obowiązującym prawem nie czuł się zobowiązany do płacenia, a chłopci chcieli go do tego zmusić przy

²² APLódź RGP – Adm sygn. 3663, 9430; CzAM AKP Ciągowice, sygn. II/49; KZ 1908 nr 50 (6/19 II); PHKS 1901 nr 17 (21 IV/4 V); SGKP t. 1 s. 671; t. 8 s. 816, t. 15 cz. 2 s. 496; J. Abramski, *Zawiercie*, s. 125.

²³ CzAM Dda – Myszków; „Iskra” 1911 nr 44 (31 I/13 II); KZ 1910 nr 219 (30 VII/12 VIII); SGKP t. 6 s. 842; S. Ufniański, *Parafia w Żarkach. Monografia*, Żarki 1935–1939 (mps w CzAM) s. 187; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 239; Tenże, *Miasteczko Mrzygłód*, s. 16.

wspieraniu władz parafii. W 1900 r. wyrażono zgodę na ustanowienie przy kościele wikariusza z prawem prowadzenia akt stanu cywilnego. Na zebraniach wiejskich mieszkańcy Pińczyc, Huty Szklanej, Starej Huty i Zabijaka podjęli 13/26 stycznia 1901 r. uchwały o odłączeniu od Koziegłówek i założeniu samodzielnej parafii w Pińczycach. 2/15 kwietnia 1903 r. wyraziło na to zgodę Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a 10/23 czerwca tego samego roku erygował ją kanonicznie bp T. T. Kuliński. Nowa parafia objęła swym zasięgiem wymienione wsie. Jednak w 1907 r. mieszkańcy przysiółków Hucisko i Pustkowie należących do Starej Huty postanowili powrócić do Koziegłówek. W latach 1911–1913 ludność części wsi Stara Huta, należącej do Koziegłówek chciała z kolei przyłączyć się do parafii Pińczyce²⁴.

Wsie Łęka, Losień i Okradzionów należały do parafii Sławków dekanatu olkuskiego. Od 1889 r. mieszkańcy Łęki rozpoczęli starania o wzniesienie murowanej kaplicy. Aby pozyskać administrację państwową w 1896 r. oświadczyli, że zbudują ją na cześć panującego Mikołaja II. Ostatecznie kaplicy wzniesionej w latach 1904–1905 nadało wezwanie Matki Boskiej Częstochowskiej. Wraz z ukończeniem jej budowy ustanowiono nadetatowego wikariusza i przekształcono w kościół filialny. W 1904 r. założono w Łęce cmentarz filialny. Prawdopodobnie na początku 1908 r. administracja państwowa zezwoliła na odłączenie wymienionych wsi od Sławkowa i utworzenie nowej parafii, którą 5/18 sierpnia tego samego roku erygował kanonicznie administrator diecezji A. Łosiński. Jednak stosunki między wiernymi parafii nie były najlepsze, bowiem działania zmierzające do założenia parafii podjęli także mieszkańcy Łośnia. W końcu XIX w. wzniesiono murowaną kaplicę, a w 1911 r. rozpoczęto starania o wytyczenie cmentarza filialnego²⁵.

W Choroniu wchodzącym w skład parafii Przybynowów istniała kamienna kaplica św. Jana Chrzciciela. W 1903 r. ludność zbudowała dom dla księdza i rozpoczęto starania o ustanowienie nadetatowego

²⁴ APLódź RGP – Adm sygn. 6386, 8390, 9514, 12658; CzAM AKP Koziegłowy, sygn. II/52; CzAM AKP Koziegłówki, t. 2, sygn. II/53, KZ 1907 nr 81 (23 V/5 VI); SGKP t. 8 s. 164; W. Stępień, *Parafia Stare Koziegłowy czyli Koziegłówki. Rys historyczny od początku do końca XIX w.*, Gnaszyn 1963 (mps w CzAM) s. 14.

²⁵ APLódź RGP – Adm sygn. 3326, 9185; CzAM Dda – Łęka i Losień; „Iskra” 1911 nr 212 (23 VII/5 VIII); SGKP t. 5, Warszawa 1885 s. 660; W. Patykiewicz, *Chronologia parafii*, s. 153; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 205.

wikariusza. W 1905 r. przybył do wsi ksiądz, a kaplicę przekształcono w kościół filialny. W latach 1908–1909 założono cmentarz filialny, pod który grunt ofiarowali właściciele miejscowych dóbr Jadwiga i Edward Bylińscy. 30 listopada/13 grudnia 1909 r. odbyły się zebrania wiejskie w Choroni, Biskupicach (powiat częstochowski) i Poraju w sprawie odłączenia się od Przybynowa i utworzenia samodzielnej parafii w Choroni. Przeszkodą w jej utworzeniu był brak 6 mórg ziemi oraz sumy złożonej w banku z przeznaczeniem odsetek z niej na pensję dla księdza. W 1912 r. J. i E. Bylińscy podarowali grunt o wymaganej powierzchni, a zainteresowani wierni złożyli potrzebną sumę pieniędzy w Banku Państwowym. 28 lutego/12 marca 1912 r. podjęto uchwałę o utworzeniu nowej parafii, którą 22 sierpnia/4 września 1913 r. zatwierdziły władze rosyjskie²⁶.

6 Próby utworzenia parafii

W związku ze wzrostem liczby mieszkańców Wojkowic Komornych, których część poza pracą na roli była zatrudniona w okolicznych kopalniach węgla kamiennego i fabrykach ujawniły się w drugiej połowie XIX w. tendencje zmierzające do utworzenia samodzielnej parafii. Wieś należała do stosunkowo odległego kościoła parafialnego w Czeladzi. W 1878 r. podjęto starania o wikariusza nadetatowego do miejscowej kaplicy św. Jana Nepomucena. Aby spełnić wymogi stawiane przez władze państwowe i kościelne w latach 1906–1907 przebudowano ją oraz wznowiono zabiegi o ustanowienie wikariusza. 1/14 lipca 1909 r. na zebraniu wiejskim podjęto stosowną uchwałę, a 12/25 maja roku następnego zgodę wyraziła administracja rosyjska. Na początku 1912 r. założono cmentarz filialny i 7/20 października tego samego roku oficjalnie przekształcono rozbudowaną kaplicę na kościół filialny. Mieszkańcom Wojkowic Komornych nie udało się jednak do wybuchu I wojny światowej utworzyć samodzielnej parafii²⁷.

²⁶ APLódź RGP – Adm sygn. 8535, 10331; CzAM AKP Przybynowów, sygn. II/60; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 34.

²⁷ APLódź RGP – Adm sygn. 7871, 10805; CzAM AKP Czeladź, sygn. II/48; SGKP t. 13 s. 750; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska*, s. 429.

Poza Wojkowicami Komornymi także inne wsie w Zagłębiu Dąbrowskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w. chciały założyć samodzielne parafie. Przed 1868 r. próbowały uczynić to Ożarówce i Zendek, przez odłączenie się od Sączowa. W 1907 r. wspólny plan budowy kaplicy w Łagiszy podjęli mieszkańcy tej wsi oraz Preczowa i Sarnowa. W 1911 r. próbowali oni odłączyć się od parafii Grodziec²⁸.

7 Zmiany granic parafii

Oprócz tworzenia nowych parafii w regionie w badanym okresie następowały zmiany granic dotychczasowych. W 1893 r. mieszkańcy Ludwinowa, należącego do parafii Niegowa chcieli przyłączyć się do Potoku Złotego. Starania swoje ponowili w latach 1900–1901. W 1896 r. ludność Gorzkowa pragnęła przenieść się z parafii Lelów, należącej do powiatu i dekanatu włoszczowskiego, również do Potoku Złotego. Prawdopodobnie prośby te nie zostały przez administrację państwową załatwione pozytywnie, ponieważ zmian nie akceptowały zebrania wszystkich wiernych dotychczasowych parafii. W latach 1910–1911 mieszkańcy Piasków, należący do parafii Będzin, pragnęli przyłączenia do Czeladzi. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w 1912 r. zezwoliło na przeprowadzenie zmian granic obu parafii. W latach 1911–1913 katolicy z Rudnika Wielkiego i Małego chcieli odłączyć się od Koziegłów i przyłączyć się do kościoła filialnego w Starczy, należącej do parafii Poczesna powiatu i dekanatu częstochowskiego, a diecezji kujawsko–kaliskiej. W oparciu o wynik zebrania wiejskich tylko Rudnik Mały zmienił przynależność parafialną. W 1912 r. mieszkańcy wsi Jastrząb rozpoczęli starania o przeniesienie z Koziegłów do Kamienicy Polskiej, należącej do powiatu i dekanatu częstochowskiego²⁹. Wszystkie te dążenia katolików wynikały z chęci zmniejszenia odległości dzielących te miejscowości od kościołów parafialnych.

²⁸ CzAM AKP Grodziec, sygn. II/50; CzAM AKP Siemonia, sygn. II/179; KZ 1907 nr 134 (20 VII/2 VIII).

²⁹ APLódź RGP – Adm sygn. 6033, 8187, 8377; CzAM AKP Będzin, sygn. II/175; CzAM AKP Koziegłowy, sygn. II/52; CzAM AKP Niegowa, sygn. II/54.

Podsumowanie

W latach 1890–1913 w Zagłębiu Dąbrowskim powstało 16 parafii rzymskokatolickich. Większość, bo aż 11 z nich, założono w ukształtowanych w drugiej połowie XIX i na początku XX w. osadach przemysłowych. W największym mieście regionu – Sosnowcu utworzono cztery parafie. Pozostałe powołano do życia we wsiach, choć w dwóch z nich mieszkańcy obok uprawy roli pracowali w górnictwie i przemyśle. Powstanie nowych parafii było uwarunkowane ówczesnymi przemianami społeczno–gospodarczymi i demograficznymi. O utworzeniu dwóch (Sielec Nowy i Żychcice) nie zdecydowały względy obiektywne, ale głównie antagonizm dzielący ich mieszkańców z ludnością siedzib powstałych wcześniej parafii (odpowiednio Sielec Stary i Bobrowniki). Założenie nowej parafii w badanym okresie było uwarunkowane możliwościami finansowymi zainteresowanych katolików, bowiem wiązało się ono ze znacznymi ich obciążeniami finansowymi. Brak pieniędzy opóźniał proces rozbudowy sieci parafialnej w regionie. W świetle dostępnych źródeł proveniencji państwowej i kościelnej nie znajduje uzasadnienia często spotykana hipoteza jakoby rosyjskie władze zaborcze prześladowały lub utrudniały działalność Kościoła rzymskokatolickiego. Natomiast, często sami proboszczowie starych parafii nie chcieli dopuścić do zmniejszenia obszaru swojej przez powstanie nowej, co uszczuplało ich dochody.

DOROTA ROSIŃSKA

The Parish Network in the Dąbrowa Industrial Belt in the Late 19th and Early 20th Century

Summary

The network of Roman Catholic parishes in the area which was to become the Dąbrowa Industrial Belt (ie. the *powiat* of Będzin in its 1885–1926 borders) took shape during the Middle Ages. To the nineteen medieval parishes two were added in the 16th–17th century; two more were erected in the first half of the 19th century.

One of the consequences of the rapid growth of iron and coal industry in the second half of the 19th century was a large increase in the number of Catholics in the Dąbrowa region. The Church responded to the challenge by creating new parishes in the mushrooming urban estates, four in Sosnowiec, one in Dąbrowa Górnicza, and one in Zawiercie. Slightly later more new parishes were carved out in the urban sprawl on the outskirts of the industrial heartland at Niwka, Myszków, Poręba Mrzygłodzka, Strzemieszyce Wielkie and Ząbkowice. As many members of the local farming community took up factory jobs while clinging to their plots of land, the country round Dąbrowa was getting better off. This in turn led to the creation of new parishes in some villages, ie. Bobrowniki, Choroń, Łęka, Pińczycze and Żychcice. While social, economic and demographic reasons had a decisive role in the emergence of the modern parish network, the origin of one or two new parishes must be sought in deeply-felt antagonisms which pitted one local Catholic community against another (such was the case of Sosnowiec – Siedlec Nowy and Żychcice. Rising incomes were an important factor in parish development. However, income levels fluctuated and the downturns usually had the effect of slowing down or even halting the parishbuilding process. At no point do our sources suggest that the Russian authorities tried to hinder the expansion of the Catholic parish network in the area. If there was any resistance to this initiative, it came from the priests in charge of the old parishes.

Translated by A. Branny